

ה'נבטים אזרחיים של אירוע חירום בשבת

א. פתיחה

בשנים האחרונות (תשס"א-תשס"ג) אירעו מספר פיגועים בשבתות. מציאות זו עוררה שאלות הלכתיות רבות¹. לצורך בירור הסוגיה נסקור את המיוחד באירועי טרור לעומת אסונות פרטיים, וכן נסקור את הגורמים המשפיעים על כוח עמידה קהילתי ואת משמעותן של תגובות פוסט-טראומטיות שונות.

1. משמעותו של טרור²

א. הטרור מתכוון לפגוע בחוסן הנפשי של האזרחים ולשבש את אורח החיים במדינה. באמצעות האיום והפגיעה בגוף וברכוש גורם הטרור לנזק מוראלי ופסיכולוגי.
ב. פיגועי הטרור נועדו להשגת יעדים פוליטיים, שינוי מדיניות והשפעה על מהלכים מדיניים. לצורך השגת יעדים אלה מכוון הטרור להשגת סיקור תקשורתי נרחב, במטרה להגיע לקהלי יעד שונים וכדי להפיץ פחד וחרדה בקרב הציבור³.
ג. בצד הפיגועים הפיזיים, עשוי הטרור ליצור מצב של פחד מתמיד באוכלוסייה, דבר המחליש את כוח ההתנגדות של היריב.
ד. הפחדת המונים באה להטיל אימה על יחידים... או שלטונות, וזאת כדי להניעם לקבל את דרישותיהם. זהו חלק ממלחמה פסיכולוגית, שהתאימה את עצמה לחברת הממונים⁴.

1. רוב תודות לידידי, לרב אלישע פיקסלר ולרב אליעזר אלטשולר שעברו על המאמר והערותיהם משובצות בתוכו, וכן לעורך על גיבוש המאמר בצורתו הסופית.
2. בכתיבת פרק זה נעזרתי בשכני-חבריי אמיר לב ודני שטרית. כמו כן אני מודה למר בועז גנור מנכ"ל המכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור, המרכז הבינתחומי הרצליה ומר יוני פיגל ראש פרויקט החינוך במכון, שהקדישו לי זמן ניכר לפגישת רקע לדיון בנושאי הפרק.
3. שתי הפסקאות לקוחות מתוך מסקנות 'כנס שפיים' בנושא התמודדות מוראלית פסיכולוגית עם הטרור (26-27 ביוני 97 למניינם) הכנס אורגן ע"י המכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור שעל יד המרכז הבינתחומי בהרצליה.
4. פסקאות 3-4 לקוחות מהספר "הטרור הבינלאומי - אידיאולוגיה, אירגון, ביצוע", מאת שאול קנצלר (עמ' 29, 31).

ההגדרה הרשמית של צה"ל לעימות הנוכחי שהוא מוגבל⁵, היא: "עימות בעל תכלית פוליטית והכרעתו מושגת באמצעות שינוי תודעתי בחברה, ע"י הוגעה ממושכת". ההכרעה במלחמה זו, מושגת על ידי מהפך תודעתי בחברה, וזו מושגת באמצעות תמרון הדעת.

השאלה עד כמה צריך להתחשב במטרות האויב צריכה לכלול גם את השאלה האם האויב יכול להשיג את מטרות. מעיון בספרו של יהושפט הרכבי "מלחמה ואסטרטגיה" עולה תמונה מורכבת קמעה. וכך מובא שם:

פעולות טרור, ולו ממושכות וכואבות, אינן יכולות לשכנע מדינות לוותר על חבלי ארץ אותם הם רואים חלק מהמולדת, כמו במקרים של צפון אירלנד, חבל הבאסקים... או ישראל. מדינות עלולות להיכנע לטרוריסטים ברמה הטקטית, למשל על ידי שחרור טרוריסטים... אבל לא למסור לידיהם את השלטון, או אפילו לוותר להם ויתורים מדיניים קטנים.

יש לבחון עד כמה עומדות במבחן הזמן הקביעות המובאות לעיל. מחד גיסא הניסיון של שתי שנות העימות האחרונות מוכיחות שיש צדק בגישתו של הרכבי. ניכר שהלכידות החברתית והלאומית בישראל גברו מאוד, והפיצול בין הרבדים השונים בחברה הישראלית עומעם רבות; דבר שהראה דווקא את חוסנה של החברה הישראלית בהתמודדות עם הטרור. ואם כנים דברינו, אין מקום להתיר שום דבר משיקולים של חוסן ציבורי.

מאידך גיסא, העבר הלא רחוק הוכיח שמדינת ישראל, בניגוד לנאמר לעיל, ויתרה גם ויתרה לארגוני הטרור ונתנה בידם חלקי מולדת יקרים. ולכן יש חשיבות רבה למנוע את הפאניקה וההפחדה הפסיכולוגית שהטרור מייצר. כיום במדינת ישראל הטרור לדעת הרמטכ"ל (נאום בפני כנס רבנים י"ז באלול תשס"ב) מהווה איום אסטרטגי על מדינת ישראל, והוא עולה בחומרתו על האיום העיראקי. ניתן למנות לכך מספר סיבות, אחת מהן היא המיתון העמוק בו הכלכלה נמצאת, ואכמ"ל.

התיאורטיקן האנגלי לידל הארט טוען שמטרת המלחמה היא למוטט את המוראל והרוח של היריב באמצעות שיבוש המאזן הפסיכולוגי. המטרה האמיתית במלחמה היא נפשית יותר מפיזית - שיתוק המפקד היריב, ולא גופות חייליו. למסקנה, טען לידל הארט, הניצחון מושג בראש ובראשונה רוחנית ולא פיזית. וההרג הוא רק פרוזדור ההשפעה על הרוח⁸.

5. המושג 'עימות בעצימות נמוכה' הופיע בארה"ב אחר מלחמת וייטנאם. ההגדרה של ו' ירבורו (מפקד מרכז הלוחמה המיוחדת בצבא ארה"ב) היא: "פעילות נרחבת בתחום הדיפלומטי, הכלכלי והמוראלי, אולם המאפיין ראשי שלו (של העימות המוגבל: מ. ג.) הוא השימוש הגלוי או הסמוי בכוח צבאי, אשר איננו מגיע לכלל מלחמה של ממש". (העימות המוגבל, הממד הצבאי 1993)

6. "העימות המוגבל, הוראה מקצועית" (עמ' 10-1). 'הוגעה ממושכת' היא שיטה הדרגתית השוחקת את נחישות החברה וצבאה להילחם.

7. יהושפט הרכבי, "מלחמה ואסטרטגיה". הקטע לקוח מעמ' 207-208.

8. הפסיקה הנ"ל לקוחה בשינויים קלים מספרו של י. הרכבי "מלחמה ואסטרטגיה" (עמ' 447-451). לעומתו סבור התיאורטיקן הגרמני קלאוזיבץ שעל מנת לנצח במלחמה, צריך להרוס את כוחות האויב, ומטרה זו עולה ביעילותה על כל מטרה אחרת.

המשתמע מכך הוא שהחוסן הלאומי הוא מרכיב חשוב ביותר בניצחון במלחמה וזו שהתרגשה עלינו בפרט. ועל כן כל דבר המסייע לחיזוק המוראל הלאומי, ניתן להחשיבו כמקביל לתפישת שטח קרקעי במלחמה רגילה.

2. משמעות הטרור ברמת הקהילה

כמו כן יש לשקול את השפעת הטרור על כוח העמידה של יישובים שונים; שהרי כוח העמידה הלאומי תלוי במידה רבה בכוח העמידה של כל יישוב ויישוב. ואכן בכל אחד מיישובי יש"ע הוקם צוות חירום יישובי (צח"י) שתפקידו הוא לשמור על החוסן הנפשי של הפרט ושל היישוב בשעת משבר. צוותים אלו מגובים על ידי צוותים של המועצה האיזורית, המדריכים את הצוותים היישוביים באמצעות הטלפון ומגיעים למקום בשעת הצורך.

כדי להבין את האמצעים הנדרשים להגברת החוסן הקהילתי נעייין בדברים שנקחו ממודל "חוסן יהלום" של פרופ' מולי להד וד"ר אורי בן נשר מהמרכז לפיתוח משאבי התמודדות, מכללת תל חי, קרית שמונה:

חוסן קהילתי מוגדר כיכולת תפקוד והתאוששות של הקהילה, המשפחות והפרטים שבה, במצבי איום, דחק ואסון, המקשים ו/או מונעים תפקוד שיגרת, חמשת ממדי החוסן הם: עמדה חיובית (מעז יצא מתוק), ממוקד במטרות ויעדים, גמישות והתייחסות לצרכים ולתנאים, מאורגן וחותר לאפקטיביות ויעילות, יוזמתי, מעשי ומכתיב כיוון (במקום התנהגות תגובתית).

לבניית החוסן ישנם שישה מרכיבים דומיננטיים אפשריים (גורמי סיפוק מההתמודדות):

(א) מסגרת של מודעות לאיום ונתינת משמעות ערכית לאיום זה.

(ב) רצון להתמודדות עם האתגר.

(ג) מיקוד שליטה פנימי - השפעה עצמית ועיצוב העתיד.

(ד) אמונה ביכולת להתמודדות עם המצב - הרגשת מסוגלות.

(ה) גיבוש, לכידות וזהות קהילתית.

(ו) מחויבות, נחישות והתמדה - חתירה ליעדים והפגנת סיבולת.

פעילותם של צוותי החירום היישוביים, בשגרת חירום ובשעת חירום ממשית, בחול ובשבת, מודרכת על פי העקרונות הללו.

יש לשים לב למשמעות הרבה שיש לחוסן האמוני והערכי בשעת חירום, הן ברמת הפרט והן ברמת הקהילה. מכאן נובע שכאשר מדובר בקהילה שומרת מצוות, האמונה והדבקות בה' ובמצוותיו, והנכונות לשאת בסבל פיסי ונפשי למען זה, הן חלק מרכזי באותו חוסן. לכן, חילול שבת מיותר (או הנתפס בעיני הציבור כמיותר), לא רק שאינו מועיל, אלא מזיק. ומתוך כך נתבעת זהירות יתירה שלא להגזים בחששות הנובעים מסבל

9. תודתי נתונה למר אלן כהן שמסר לי את הדברים, וכן את המכתב המובא להלן.

נפשי ותגובות פוסט-טראומטיות מתונות, ולהימצא מזיקים יותר מאשר מועילים¹⁰.

3. משמעות הטרור ברמת הפרט

מעבר לשאלה הלאומית הישירה, יד צורך להתייחס להשפעה של כל פעולת טרור על היחיד, ואף אם נגיע למסקנה שמבחינה לאומית אין לטרור כל השפעה, אך מבחינת הפרט, הנזק של פעולות הטרור קיים בכל אופן. ועלינו לבחון כיצד מתייחסת ההלכה למצוקה הנפשית של היחיד, בהשוואה למחלות גופניות. ברמת הפרט, הידע המדעי מצומצם למדי; ורק לאחרונה מתחילים להצטבר נתונים מספיקים למחקרים מסודרים. ביטוי למצב זה הוא במכתב ששלח פרופ' מולי להד, לאחת ממחלקות הרווחה ב"ש"ע:

בחלק גדול של המקרים, ברור שיהיו אנשים וילדים שאי התייחסות תגרום להם לסבל משמעותי ולקושי הסתגלותי. (כיום יש ראשית של מחקר בענין עם תוצאות שמצביעות לכיוון של תמיכה בהתערבות מיידית)¹¹. האם נוכל בהתערבות למנוע זאת? התשובה איננה חד-משמעית. האם סיוע נפשי מיידית יש בו מענה מקביל לעזרה ראשונה? - התשובה בוודאי היא: כן. ואולם חייבים להפעיל שיקול דעת. האם בעבר אנשים הסתדרו גם בלי הסיוע הזה? התשובה הראשונה - אין לנו ידע מסודר, כי הדבר לא נחקר מספיק, ובוודאי, כמו בתחומים אחרים, האנשים שרדו, סבלו בשקט, פיתחו סימפטומים שאיש לא שייך אותם לאירוע, או הסתדרו.

...הכלל צריך להיות: מהי מידת הסבל המיידית של הנפגעים? מהי מידת הסכנה שהמצב יתדרדר (לדוגמא, ילד או מבוגר שמגיב בקיצוניות - איום בהתאבדות, הסתגרות קיצונית, התקף זעם) ומה ניתן לדחות למספר שעות?

מצב זה, בו המחקר המדעי אינו מספק תשובות ברורות ברמה של הערכת המציאות, מקשה, כמובן, על קביעת נהלים לפעילות בשבת.

4. הצגת שאלות

מתוך כך נבקש לדון בשאלות שונות שעלו מתוך פעילותם של הגורמים האזרחיים בשעת חירום. סוגי השאלות מתחלקים לשלוש קטגוריות עיקריות:

1. העברת מידע על נפגעים ועל אלה שלא נפגעו.
2. טיפול במי שפגוע פיזית וזקוק לעידוד נפשי.

10. דוגמא לכך היא ההלכה שנפסקה בשו"ע בהלכות יום הכיפורים (תריז, ב): "עובר שהריחה... לוחשים לה באזנה שיום הכיפורים הוא", ורק אם לא נתקרה דעתה "מאכילין אותה עד שתתיישב נפשה". שם אומנם מדובר בבעיה גופנית, אולם מקורה הוא נפשי (תופעה פסיכוסומטית). והדבר הראשון שיש לעשות הוא להזכיר לאותה חולה שהיום יום הכיפורים, כדי לעורר את החוסן הנפשי הטבעי שלה, ומאכילים אותה רק אם הדבר אינו עוזר. ולכן, מי ששרוי במצוקה עקב אירוע בטחוני ומצפה לעזרה (כגון: מי ששמע על פיגוע ודואג מאד לשלומם של בני משפחתו הקרובים), צריך בשלב ראשון לעודד אותו למסירות על שמירת השבת, ורק אם הדבר אינו מועיל אז יש לשקול את השימוש בדרכי ההיתר שיידונו להלן.

11. לעומת זאת, ישנו מחקר אחר, הטוען שרמת החומרה של תגובה פוסט-טראומטית אינה מושפעת ממחירות הטיפול אלא מנתונים אישיותיים אובייקטיביים. אולם הניסיון המעשי של המטפלים מראה שישנה חשיבות רבה למחירות הטיפול.

3. טיפול במי שנפגע נפשית: הן בגלל שהיה עד לאירוע (נפגעי הלם), והן בגלל שהאירוע פגע בסביבתו הקרובה או בקרובי משפחתו.
לדוגמא נביא מספר שאלות שעלו מן השטח בשנה האחרונה:
1. אדם נפצע בשבת והועבר במהירות לבית החולים. האם מותר להסיע את קרוביו לבית החולים כדי לעודד את רוחו? האם מותר להסיע קרובי משפחה מחשש לניזק נפשי שייגרם להם אם לא יימצאו בשבת ליד מיטתו של קרובם הנמצא במצב קשה ומדאיג? האם יש להתיר על ידי נהג גוי, בתוך תחום של י"ב מיל או מחוץ לתחום זה? האם מותר להתקשר בטלפון, בדרך הרגילה או בשינוי, לשם הרגעה של קרובי משפחה מודאגים?
 2. לאחר פיגוע שאירע ביישוב, התבקש ראש המועצה האיזורית להגיע למקום ולהיות עם התושבים בשעתם הקשה, דווקא בשעות הראשונות. באלו תנאים מותר לו לנסוע לשם כך? האם יש מקום להבחין בין סוגים שונים של יישובים: חילוני, דתי-לאומי, תורני, חרדי? האם מותר להתראיין באמצעי התקשורת במחשבה שהדבר ישפיע על המוראל של התושבים ובני משפחותיהם ועל המוראל הלאומי?
 3. לאחר פיגוע, התבקשו אנשי מקצוע: פסיכולוגים ועובדים סוציאליים, לטפל בתושבים שסבלו מחרדות קשות עקב הפיגוע. האם מותר להם להתקשר או לנסוע ליישוב שנפגע?
 4. בפיגוע שאירע באחת הערים היו נפגעי הלם רבים. באלו תנאים מותר להסיע אותם לבית החולים לקבלת טיפול?
 5. לאחר שאמצעי התקשורת הודיעו על פיגוע שאירע ביישוב כלשהו בשבת, ועל מספרם של הנפגעים, נגרמה דאגה רבה לקרובי משפחה של תושבי היישוב ששמעו על כך ולא ידעו פרטים על הנפגעים. האם מותר לאלה שלא נפגעו להתקשר בשבת לבני משפחתם הקרובים ולהודיע להם שלא ידאגו? האם מותר לקרובי משפחה המודאגים דאגה חמורה להתקשר ולוודא שיקיריהם בחיים?
 6. האם מותר להודיע בשבת לקרובי משפחה על פגיעה ביקיריהם, כאשר יש חשש כבד שאמצעי התקשורת או גורמים בלתי אחראיים יודיעו להם באופן בלתי מוסמך, והדבר יגרום לטראומה קשה, פיזית או נפשית? האם יש להבחין בין הודעה הנעשית תוך חילול שבת (באיסור דרבנן, לכל הפחות) לבין הודעה הנעשית ללא חילול שבת?
 7. כאשר ישנו חשש לפיגוע באיזור מסויים, האם מותר לפעילים מרכזיים בצוותי החירום לשאת עמם אמצעי קשר: זימונית או טלפון נייד, כדי שניתן יהיה ליצור אתם קשר באופן מיידית? במסגרת מאמר זה לא נתיימר לענות על כל השאלות, מה גם שבכל מקרה פרטי ישנם שיקולים מקומיים נוספים; אולם נשתדל לעמוד על העקרונות העומדים בבסיסן. בנספחים למאמר הבאנו את ההנחיות שניתנו ביישובי הר חברון וחבל עזה. כמובן, הנחיות אלו ניתנו בהקשר של מקום זמון, ואין להסיק מהן מסקנות גורפות למקומות זמנים אחרים.

ב. יחס ההלכה למוראל הלאומי

1. מוראל אנשי הצבא

במשנה (סוטה ח, ה) נאמר שמותר לקפח את שוקיו של מי שבורח מהמערכה אחר שניתנה ההזדמנות לחזור מעורכי המלחמה. הטעם שהמשנה מביאה לדין זה הוא שתחילת נפילה ניסה וביאר הרמב"ם (שם בפירוש המשניות):

תחילת ניסה נפילה¹², ר"ל שתחילת הניצוח אמנם מתחיל מן הניסה ואח"כ הנפילה.

וכן הרחיב הנצי"ב בפירושו העמק דבר (בראשית לב, ח):

אלא הכי פירושו: "וינסו מפניו" (מפני גולית), וזוה - "וייראו מאד" מעצם המלחמה, כי חשבו שלא יהיה אחרית לטוב. וכן הוא ודאי דרך מלחמה טבעית, כמ"ש "תחילת נפילה ניסה". אם לא שהולך בדרך נס כמו שהיה לבסוף מלחמת גולית ובשאר מקומות. שאע"ג שלבם נשבר, מכל מקום נתגברו בנס, אבל בדרך הטבע אינו כן.

ומכאן אנו למדים שהניצחון במלחמה נעוץ במוראל הלאומי¹³, ואם המוראל נפגע, הדבר גורר נפילה, אלא אם כן מתרחש נס.

ניתן להרחיב ולומר שאם המשנה מתירה לפצוע את הנס מן המערכה (וייתכן, שבמיוחד בתנאי הרפואה של אז, שהדבר היה גורם למוות) על מנת למנוע פגיעה מוראלית, למרות שבהכאת אדם מישראל ישנו לאו מפורש, יש מקום להתיר לעבור גם על איסורים אחרים מן מהתורה על מנת למנוע פגיעה במוראל של הצבא.

2. מוראל הלוחמים

שאלה נוספת, הקשורה במוראל הלוחמים, התבררה בדורנו, והיא פינוי חללים בשבת. הנקודה המוסכמת לכולי עלמא היא, שכאשר ישנה הערכת מצב הקובעת שאי פינוי החללים יפגע מוראלית בשאר הלוחמים, מותר לבצע את הפינוי בשבת אפילו באיסורי תורה¹⁴.

ראש וראשון לכולם הוא הרב גורן שבספרו משיב מלחמה (ח"ב סי' קיז) מבסס את הערכתו שחללים

12. ע"י במה שכתב על כך ר' יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש (ח"ב - דרוש יג), והבחין בין תפקידו של יוסף, לתת את המכה המוראלית, ההתחלתית, לבין שבט יהודה, שתפקידו הוא לתת את המכה הסופית.

13. **הערת העורך (נ. א.):** קביעתו של המחבר, שכל מה שקשור לחוסן נפשי ולמוראל נכנס תחת הגדרה אחת - צ"ע. המקור בו הוא דן עוסק ברוח הלחימה של הצבא בשעת הקרב עצמו, שאז ההשפעה של הפגיעה המוראלית היא מיידית וישירה; ואין הכרח להסיק מכאן לדברים הקשורים לכוח העמידה של אוכלוסייה אזרחית, שהשפעתם היא עקיפה ומתפתחת בטווח ארוך, כך שישנם אמצעים היכולים לאזן את השפעתם השלילית.

תשובת הכותב: במלחמות המודרניות הקשר בין העורף לחזית התחזק מאוד וכמעט בלתי ניתן להפריד ביניהם. קשר מתבטא בהפגנות תמיכה ונגד מלחמה בהעברת פצועים לעורף, גיוס תוך כדי מלחמה וכו'. כמו כן יש קשר בין חזיתות שונות.

14. בימים כתיקונם נפסק במשנה ברורה (סי' תקכו ס"ק יז): "דאדרבא, כבוד המת הוא שלא יתחלל שבת ויוהכ"פ דחמירי על ידו".

הפזורים בשטח פוגעים במוראל הלוחמים, על הילקוט שמעוני (ומקור הדברים בשמות רבה, פר' כ):
 "ולא נחם א־להים דרך ארץ פלשתים", למה? אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם
 הקץ ונהרגו מהם ל' ריבוא... והיו עצמותיהם שטוחין... אמר הקב"ה, אם יראו ישראל עצמות בני אפרים
 שטוחין בדרך יחזרו למצרים... כך אמר הקב"ה, יהיו מסבבים את הדרך כדי שלא יראו עצמות אחיהם
 מושלכין בדרך ויחזרו למצרים¹⁵.

בספר דרכי חסד לרב אבידן (י, ב) מובאת העדות הבאה בשמו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל:
 כל שענין פיני החללים מעורר בהלה גם בימות החול, וממהרים לפנותם למנוע מורך לב - מותר לפנותם
 בשבת. שמידת הבהלה מורה על הדחיפות והחשיבות שיש לפינוי¹⁶.

עפ"י הגרש"ז א מניעת מורך לב היא עקרון שמתיר חילול שבת כיון שביום חול הצבא משקיע מאמצים
 ומסכן חיי אדם למניעת מורך לב, ולכן כל שמוטר ביום חול לסכן חיי אדם בשבילו מותר לחלל שבת בעבורו
 שהרי שבת נדחית מפני פיקוח נפש. יסוד זה מפורש במכתבו של הרב יהושע בן מאיר לרב הלפרין¹⁷:

הרב (הגרש"ז א) אמר לי אתה שואל שאלה של עם הארץ. השאלה היא אם מותר לך להכניס את עצמך
 ואת החיילים למקום סכנה, שיש בו הפגזות, שהרי אתה לבד מספר ששני חיילים נפצעו. אם מותר לך
 להכניס למקום סכנה, ק"ו שמוטר לפנות בשבת וחג, שהרי סכנה דוחה את השבת. אמרתי 'טוב אז האם
 מותר להיכנס למקום סכנה לצורך פיני חללים? הרב האריך בתשובה שכן¹⁸.

אולם יש להיזהר מלהסיק מכאן מסקנות גורפות, כפי שממשיך הרב בן מאיר ומספר:
 בשיחה אחרת, מספר רב של חודשים לאחר מכן, הזהיר אותי הגרש"ז א שלא ילמדו מהדברים למעלה
 ויגידו בשמו שגם לאכול אוכל קר בשבת זו בעיה מוראלית ופיקו"ר...

ג. יחס ההלכה למוראל אנשי הספר

1. לכידות חברתית של תושבי ערי הגבול

המשך-חכמה (ויקרא כה, כט) מסביר מדוע בערי חומה, הקונה בית אינו חוזר ביובל:
 יתכן טעם קצת, דערי המבצר הם הערים המגוינים מפני האויב ומתחזקים אם באים במצור, וכמו דאמרו
 ריש מגילה (ה, ב) "משום מוגני" כו', ולפ"ז אם היה הדין דבית בעיר מבצר חוזרת ביובל, במשך חמישים

15. הרב מרדכי הלפרין (תחומין כב עמ' 106) כותב שההיתר של הרב גורן מוגבל רק לשהיית החלל בקרב חבריו הלוחמים,
 ואין כאן היתר לחלל הנמצא בשדה שלא בקרב חבריו, ומציין (עמ' 111) שהחידוש בפסיקה לא היה בהלכה אלא
 בהערכת המציאות, ובקבלת ההנחה שפגיעה במוראל מורידה את הכושר המבצעי ולכן מסכנת חיי אדם. ולכן עדיין
 אין מקור המתיר לחלל שבת אם כל הפגיעה תהיה רק במוראל וללא השפעה ישירה המסכנת חיי אדם. ועי' במאמרו
 של הרב גד נבון (התפרסם בתחומין ה) שהמשיך את מסורת הפסיקה של הרבנות הצבאית הראשית.

16. הובא בתחומין כב עמ' 910 במאמר של הרב הלפרין.

17. פורסם באתר 'דעת'.

18. חידוש זה, שהדבר הקובע האם מותר לחלל שבת נקבע לפי בדיקה האם הצבא בחול מוכן לסכן חיי אדם לצורך כך,
 יסודו מהסוגיה בעירובין (מה, א) של עיר הסמוכה לספר. דיון בחידוש זה עיין בספר "הראל - צבאיות ישראלית
 באספקלריה תורנית", במאמרו של הרב אליעזר שינוולד (עמ' 163-160).

שנה הלא יתכן כי יימכר בתים הרבה ובשנת היובל ישוּבו איש לאחוזתו, ויהיו כל אנשי העיר חדשים וגרים ואינם יודעים ומכירים מוצאי ומובאי העיר, ואין להם הקשר והאיגוד, כי אינם מכירים זה את זה, ולא יוכלו להתחזק, לכן נתנה התורה זמן שנה, ואם לא יגאל יוחלט.

מתוך דבריו המאירים אנו למדים שיש חשיבות מיוחדת בערי הגבול לקשרים החברתיים בין התושבים של ערי המבצר על מנת שיוכלו לעמוד בפני ההתקפות הצפויות. אמנם יתכן שמשמעות דבריו, שהקשר בין תושבי העיר, הוא רק לצורכי הגנת העיר. חשיבות זאת (אמנם בהדגשה, "יתכן טעם קצת") מלמדת שהתורה מכירה בצורך לחזק את כוח העמידה של התושבים העומדים בחזית המאבק, ולשם כך אין בערי המבצר אפשרות להחזיר את הבית ביובל אלא תוך שנה.

2. היתר מלחמה למניעת פגיעה מוראלית

המקור לכך שמותר לחלל שבת ביישובי ספר גם במקרים בהם לא נשקפת סכנת נפשות הוא הסוגיה בעירובין (מה, א), האומרת ש"בעיר הסמוכה לספר יוצאין אף על עסקי תבן וקש. בפירושה של סוגיה זו יש שתי שיטות בראשונים וכפי שנפרטן להלן.

המאירי, בחידושו לעירובין (מה, א ד"ה והילכתא) כתב:

דמתוך שצרתם קרובה יבאו ממון הקל לעסקי נפשות.

המאירי ממעט למעשה את החידוש ההלכתי הטמון בדין של עיירות הסמוכות לספר ומעביר את עיקר החידוש לתחום המעשי, שבו הסבירות של מלחמה על עסקי נפשות קיים באופן מוחשי גם אם העילה לתחילת הקרבות היא ממונית; והדבר דומה לדין "בא במחותרת", שנידון על שם סופו ועל פי חזקתו. הריטב"א (שם) מסביר מדוע מותר לחלל שבת, ומסביר על פי זה את התנהגותו של דוד, שיצא בשבת כדי להגן על תושבי קעילה מפני הפלישתים השוסים את הגרנות. ואלו דבריו:

מ"מ שמעינן מינה שמסרו עצמן על עסקי תבן וקש משום דסמוכה לספר היתה. ומינה, דכל שהיא סמוכה

לספר - עסקי ממון כעסקי נפשות דמי, ויוצאין עליו להציל אפילו בשבת.

בשני שיטות ראשונים אלו יסוד ההיתר עומד על התנאי שיש סכנת נפשות בלחימה: לדעת המאירי הסכנה היא בשבת. גם בדברי הריטב"א חוזר מרכיב הנפשות לתמונה; ומכיון שבימי החול יש נכונות למסירות נפש על דברים אלו, מותר להילחם על כך גם בשבת.

לעומת זאת, רש"י בסוגיה (ד"ה לספר) מפרש כך:

עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות - יוצאין עליהם, שמא ילכדוה, ומשם תהא נוחה הארץ

ליכבש לפניהם.

נראה לחדש מתוך דברי רש"י שההיתר של המלחמה אינו בגלל חשש לפיקוח נפש מיידי, אלא יש כאן יסוד חדש, והוא: מניעת ניצחון של האויב בטווח הרחוק. ואף אם כרגע אין שום סכנת נפשות, הרי שהפסד בקרב קטן זה, עלול לגרום להפסד במערכה כולה¹⁹.

ושמא ניתן לשמוע מתוך דברי רש"י היתר רחב לנידון דידן כאשר כל פעולה שתפקידה למנוע את ניצחון האויב בטווח הרחוק תהיה מותרת גם אם כרגע אין סכנת נפשות צפויה. שהרי אם מותר להציל רכוש כדי

19. ועי' בצפנת פענח (שבת פ"ב הכ"ג) שכתב: "זה לא מין גדר פיקוח נפש רק משום כיבוש".

למנוע סכנה גדולה יותר בעתיד, כמו כן לחלל שבת כדי לשמור על החוסן הנפשי של תושבי הספר, כדי שיוכלו לעמוד במצב לחץ מתמשך. דברים אלו אינם חששות בעלמא, שהרי לנסיגת צה"ל בשנת תש"ס מדרום לבנון וכל ההשלכות החמורות שנובעות מכך קדמו מפלות מוראליות רבות, כגון: אסון המסוקים והשייטת ופעילותן של "ארבע אמהות".

3. שיטת המלבי"ם ביחס לפיגועים

בדברי המלבי"ם (שמואל א כג, א, חלק ביאור הענין) ניתן למצוא דרך מיוחדת להבנת העניין, ויתכן שמתוך כך יימצא לנו מקור חשוב להיתר של חילול שבת עבור מניעת נזקים מוראליים. ואלו דבריו בהקשר למלחמת דוד בקעילה בשבת:

אמרו חז"ל בעירובין, שלא באו רק על עסקי תבן וקש ושהיה ביום השבת, רק בעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, מחללים שבת. נראה שהוציאו זה, (א) ממ"ש "נלחמים בקעילה", ויש הבדל בין לוחם בעיר ובין לוחם על העיר: הלוחם על העיר רוצה לכבוש החומה, והלוחם בעיר נכנס לגבולה ולוחם עם אנשיה, וכבר ביארתי זה (ביהושע סי' י) ולפ"ז ממ"ש "נלחמים בקעילה", ולא אמר 'נלחמים על קעילה', מבואר שלא באו לכבוש החומה. ויש הבדל בין בוזז ובין שוסס: הבוזז לוקח להנאתו, והשוסס, כוונתו להשחית בלבד. ולפ"ז ממ"ש "והמה שוסים" ולא אמר 'והמה בוזזים', מבואר שלא היה שם תבואה ופירות שייקחו לצרכם, רק תבן וקש שבאו לרמסו ולהשחיתו.

מתוך דברי המלבי"ם עולה שכל העילה של המלחמה היתה פגיעה במוראל. הפלישתים באו להשחית את התבן והקש, כדי שחייחם של תושבי קעילה ייהפכו לסיוט בראותם את רכושם מושחת. ודבר זה מהווה יסוד להתיר מלחמה בשבת²⁰. ומכאן קל וחומר להתמודדות עם פיגועי מחבלים, הבאים לפגוע בחייהם ובגופם של התושבים במטרה לשבור את רוחם, ויש מקום ללמוד מכאן שפעילות הכרחית לשמירה על החוסן הנפשי של יושבי הספר תהיה מותרת אפילו באיסורי תורה. אלא שנדרש להוכיח בסבירות מספקת שאכן הפעולה הננקטת היא כה דחופה, עד שלא ניתן לדחותה למוצאי שבת.

4. יחס ההלכה למצוקה נפשית

בפרק זה נדון במי שבמצבו הגופני הוא שפיר לחלוטין אולם הוא סובל ממצוקה נפשית חריפה. האם מותר לחלל שבת מטעם זה?

1. שהייה במקום סגור - תגובה פוסט-טראומטית קשה

נאמר במסכת יומא (פד, ב):

תנו רבנן: מפקחין פקוח נפש בשבת, והזריז הרי זה משובח... ראה תינוק שנפל לים, פורש מצודה ומעלהו... ראה תינוק שנפל לבור, עוקר חוליא ומעלהו... ראה שננעלה דלת בפני תינוק - שוברת ומוציאו... וצריכא, דאי אשמועינן ים - משום דאדהכי והכי אזל ליה, אבל בור דקא יתיב - אימא לא, צריכא. ואי אשמועינן בור - משום דקא מיבעית, אבל ננעלה דלת - אפשר דיתיב בהאי גיסא ומשביש ליה באמוזי, צריכא.

²⁰ דברים אלה יכולים להוות בסיס להיתר לכבות שריפה בשבת, אם נוצרה מהצתה שנעשתה על רקע לאומני.

סוגיא זו מהווה את אחד המקורות המרכזיים להיתר של פיקוח נפש בשבת. ובה נמצאים סכנת נפשות (תינוק שנפל לים) לצד סכנה של טירוף הדעת (נפילה לבור או דלת הננעלת בפני תינוק). ומדוע צריך להיכנס אחר התינוק? מבאר רש"י (ד"ה ננעלה דלת): "והתינוק נבעת". וכך גם מפרש הראב"ה (ח"ב - יומא סי' תקלא ד"ה וחולה מאכילין): "וכן אם ננעל הדלת בפני תינוק נכנס אחריו ושוברו משום דמבעית".

רש"י וראב"ה לא כתבו שכתוצאה מהבעת התינוק ימות, דבר זה מסתבר לאור הצריכותא של הגמרא שמעמידה פשוט שמוטר להוציא את התינוק מן הבור באיסורי תורה, "משום דמבעית", ואף מותר לשבור את הדלת, הגם שניתן היה לחשוב שדי להשתמש באמצעי הרגעה (אדם שיעמוד ויפתה את התינוק באגוזים). ומכאן יש ללמוד שמוטר לחלל שבת אם יש סכנה של טירוף הדעת (=תגובה פוסט-טראומטית חריפה). מסתבר לומר שלא דווקא תינוק אלא כל מי שנמצא במצב של סכנה כזאת, מותר לעשות בעבורו את מה שמוטר לתינוק, שהרי דיבר הכתוב בהווה.

גם הרי"ף (שבת מ, א; יומא ה, א) והרא"ש (שבת פ"ד סי' ה; יומא פ"ח סי' טו), שפסקו סוגיה זו להלכה לא ציינו שיש חשש מיתה לתינוק כתוצאה מהבעתה.

בטעם הדבר יש לומר, שתגובה פוסט-טראומטית חריפה, העלולה לגרום לאדם לאבד את שפיות דעתו ולהיחשב כ'שוטה' הפטור מכל המצוות שבתורה, הרי היא כפיקוח נפש ממש. וגם על כגון זה נאמר: "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה"²¹.

אולם הרמב"ם בהלכות שבת (ב, יז) מפרש את הסוגיה באופן אחר וזהו פסקו:

ננעלה דלת בפני תינוק - שובר הדלת ומוציאו ואע"פ שהוא מפצל אותה כמין עצים שראויין למלאכה שמא ייבעת התינוק וימות.

הרי שהרמב"ם סובר שגם בתינוק הנבעת יש סכנת נפשות ולא בהלה רבה בלבד. וכן פירשו המאירי (יומא פד, ב) והכל-בו (סי' לא).

המגן אברהם (או"ח סי' שכח ס"ק ח) פסק כרמב"ם:

ננעל הדלת בפני תינוק שובר הדלת ומוציאו אע"פ שהוא מפצל אותם כמין עצים שראויים למלאכה שמא ייבעת התינוק וימות, ולא אמרינן שאפשר לקרקש ליה באגוזים מחוץ.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' עה) מסיק לאסור אם אין בבעתה חשש של סכנת נפשות. וזו הכרעתו:

אבל לשון הרמב"ם משמע דבכל אופן חיישינן שמא ייבעת, ולהלכה פשוט דנחוש לדעת הרמב"ם ומג"א שהעתיקו²².

ומוסיף בשבט הלוי:

ולמדנו מהלכה זאת כי הבעתה גדולה ספק פקו"נ הוא ופשיטא דזה גם בגדולים, ומצינו כמה עובדות

21. בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' יג) פסק שמחלת נפש נחשבת כפיקוח נפש, רק מטעם זה שחולה הנפש מסוכן לעצמו

ולסביבתו; תופעה שלא קיימת בהכרח בתגובות פוסט-טראומטיות חריפות (ועי' ח"ח סי' טו, קונט' משיבת נפש פרק

יב). לעומת זאת פסק בשו"ת יביע אומר (ח"א, יו"ד סי' ט ס"ק ז) שאובדן שפיות הדעת נחשב כפיקו"נ גם אם אין בכך

סכנת חיים. וכך הורה הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.

22. וכן בנשמת אברהם (ח"ה עמ' קעא סעי' ט) התיר חילול שבת לשם טיפול באשה הנמצאת בדיכאון לאחר הפלה, רק

אם יש חשש שתסתכן עקב כך.

בחז"ל **כי התרגשות פתאומי גרם למיתה**, א"כ נהי דמציאות זה שנעל דלת לפניו לא שייך בגדולים דאינם נבעתים מזה, אבל פשיטא דנבעת ממש במציאות אחר אפילו גדול ורואים הסימנים לכך דמצוה לחלל שבת עליו.

וייתכן שהרמב"ם מחמיר מאוד בחשש פיקוח נפש, וסובר שאף אם ניתן להרגיע את התינוק לעולם על ידי קשקוש באגוזים מהצד השני של הדלת, אין לדעת מה יתפתח, ותמיד יש חשש של הידרדרות פתאומית וכתוצאה מכך סכנת נפשות. כמו כן ייתכן שהרמב"ם סובר ששהייה במקום סגור לא סביר שתגרום לתגובה פוסט-טראומטית כה קיצונית, ואילו כאשר מדובר בחשש לתגובה מתונה יותר, אין היא בכלל פיקוח נפש. והדבר צ"ע.

על פי אותו עיקרון דנו האחרונים במצוקה נפשית של מי שכל רכושו עולה באש, שאסור לחלל את השבת כדי לכבות את הדליקה (שו"ע או"ח סי' שלד). האגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קעד ענף א ד"ה ולכן) העיר שאליהו הנביא, שהיה כהן, הותר לו להיטמא לבנה המת של הצרפית כדי להחיותו, לא משום פיקוח נפשו של הבן, שכבר מת, אלא משום פיקוח נפשה של אמו, שעלולה היתה למות מרוב צער על בנה היחידה. ומכאן יש מקום להסיק שגם דבר זה הוא בכלל פיקוח נפש (אם כי יש לשים לב לכך שהדברים נכתבו דרך הערה למדנית ולא כהלכה למעשה).

לעומת זאת כתב הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה ח"א סי' ז בסופו):

ונראה דהנה מי שהוא עשיר מופלג ונפלה בשבת אש ברכושו, אע"ג שכיבוי הוא רק מלאכה שאינה צריכה לגופה, אפי"ה אסור לכבות. אע"ג שצערו גדול עד מאד בראותו אש אוכלת ושורפת לעיניו את כל רכושו ויהפך מעשיר מופלג לעני המחזיר על הפתחים, וגם יש מקום לחשוש לנגישות והלבנת פנים שלא כדין מבעלי חובות, וגם אפשר שיחלה האיש מרוב צער וימות.

ועיין גם במ"ש הגאון והאדר"ת ז"ל (בקונטרס עובר אורח, סי' שלד) לענין הצלת כתבי יד וז"ל: "וקצת י"ל דהו"ל ספק סכנת נפשות למי שעמל ויגע בהם כל ימיו ויוכל לבוא לידי חולי מעגמת נפש רח"ל, וכמו ששמעתי על הגאון ר"א חרל"פ ז"ל שהי' אבד"ק ביאליסטוק שקרה אסון לכתבי קודש שלו ולא האריך ימים מעגמת נפש לא עלינו", ואפי"ה אסור לכבות²³.

אע"ג דמצינן להרא"ש שכתב בריש פרק שמונה שרצים במי שפרעוש עומד על בשרו בשבת ונושכו "מותר ליקחנו ולהשליכו מעליו דאינו כמתכוון לצודו אלא כמתעסק שלא ישכנו ואין בו משום איסור טלטול מידי דהוה אקוץ ברה"ר דשרינן בפרק כירה לטלטלו ולהוליכו פחות מד' אמות", ואפי"ה בהפסד מרובה של ממונן, אע"ג שהכאב והצער הוא גדול פי כמה והיה מסכים שיקטעו לו ידו אם על ידי זה יינצל רכושו, ואפילו הכי אסור, והיינו משום דצער הגוף ממש שאני...

23. וכן פסק בשמירת שבת כהלכתה (פרק מא הע' ה; פרק כה הע' נ). והוסיף שכמו כן, לא מצאנו שיש להימנע מלהמית את החיוב מיתה מחשש לפיקוח נפש של קרוביו מחמת צערם. ועיי' שם שתמה: מילא ביחס לאדם עצמו ניתן לומר שלא ניתן לר לכתוב, מפני שהוא חייב לבטוח בה' ולא לדאוג על אובדן רכושו, אולם מדוע לא נתיר לאחרים, היודעים שלא יעמוד בכך, לחשוש לפיקוח נפשו ולכתוב את הדליקה?

וצ"ע בהגדרת ההבדל בין המקרים²⁴.

2. רוח רעה

הגמרא בתענית (כב, ב) מלמדת את הדין הבא:

תנו רבנן: עיר שהקיפוה נכרים או נהר, ואחד ספינה המיטרפת בים, ואחד יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין, ומפני רוח רעה - על כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית.
 רש"י שם מפרש מהי הרוח הרעה ואלו מילותיו:
 מפני רוח רעה - שנכנס בו רוח שידה, ורץ והולך, ושמא יטבע בנהר או יפול וימות.

אמנם מה שהותר שם זה רק איסור דרבנן קל של תענית בשבת; דבר שהותר גם לצורך תענית חלום, ואין מכאן ראייה להיתר מלאכות דאורייתא, ואף לא דרבנן. אך יתכן שהותר רק איסור דרבנן קל, כיון שתענית היא האמצעי היחיד בו מי שלא נמצא קרוב לאירוע יכול לפתור את מצוקתו של היחיד הנרדף. אך אם ישנה אפשרות להימצא יחד עם היחיד הנרדף על ידי רוח רעה, וע"כ לסייע לו נפשית, ניתן יהיה להיתר גם מלאכות גמורות.

3. מצוקה נפשית מתמשכת

למצב של מצוקה נפשית מתמשכת, וכן של תגובה פוסט-טראומטית מתונה, לא מצאנו התייחסות מפורשת בהלכה. אולם ניתן ללמוד על כך מנושא אחר לחלוטין.
 הגמרא במסכת נדרים (פ, ב - פא, א) דנה מה הדין כאשר מעיין אחד אינו מספיק לשתי עיירות, האם בעלי המעיין חייבים לתת ממימיהם לאנשי העיר השנייה? דעת ר' יוסי היא שבעלי המעיין זכאים להשתמש במימי המעיין לצורך כביסה, אף אם תושבי העיר האחרת זקוקים לאותם מים לשתייה. כיצד להבין סברה זו?
 הר"ן שם (פא, ב) מבאר כך: "דסבירא ליה לרבי יוסי דכיון דבמניעת כביסה איכא צערא טובא - חיי נפש הוא". למדנו מדבריו שצער נפשי גדול שקול כחיי נפש. ומה שניתן להתיר משום "חיי נפש", מסתבר שניתן להתיר גם למניעה של כל סבל נפשי מתמשך. והגמרא דנה בשאלה מדוע לר' יוסי הכביסה עדיפה על פני הרחיצה, שברחיצה ר' יוסי לא אמר שרחיצתן קודמתן לחיי העיר השנייה. ותשובת הגמרא היא זו:
 כביסה אלימא לר' יוסי, דאמר שמואל: האי ערבוביתא דרישא מתיא לידי עורא, ערבוביתא דמאני מתיא לידי שעמומיתא, ערבוביתא דגופא מתיא לידי שיחני וכיבי.
 התוספות (שם ד"ה מתיא) מסבירים את תשובת הגמרא:

כלומר, כיבי ושעמום קשה מכאב שחין; דשחין יש לו רפואה, ושעמום אין לו רפואה. ומשום הכי אמר רבי יוסי דכביסה קודמת לחייהם, אבל רחיצה אין בה צער כולי האי.
 חידוש גדול משמיע לנו ר' יוסי ששעמום, היינו מועקה נפשית קשה, עדיפה מדאגה למי שתייה עבור עיר

²⁴ עובדת סוציאלית בכירה הסבירה, שההבדל בין תינוק נבעת למי שאיבד את רכושו נמצא ברמה הפסיכולוגית. תגובה פוסט-טראומטית נגרמת כתוצאה מתחושת חוסר אונים מול איום קשה ומידי על החיים. תינוק הנמצא במקום סגור עלול לחוש כך ולהגיב בהתאם. אובדן הרכוש אינו מיידי על החיים, ומצבו הנפשי הקשה ניתן לתיקון ביתר קלות, אם על ידי סיוע כספי ואם על ידי תמיכה נפשית וחברתית מתאימה לאחר מכן.

אחרת; מה שאין כן באם מדובר בנזקים גופניים קלים. מתוך כך יוצא בבירור שעל מנת למנוע נזקים פסיכולוגיים מותר לדחות שבת, שהיא נדחית בפני פיקוח נפש אף באיסורי דאורייתא²⁵.
 האחרונים בשו"ע (אה"ע פ, יב) דחו את שיטת ר' יוסי. אמנם נמסר בשם הגרשז"א²⁶ שללוחמים ניתן לחלל שבת עבור כביסתן. אך שם המצב שונה, מפני שצער הנפש יכול לגרום לפגיעה ביכולת התפקוד במלחמה המתנהלת באותו זמן. בשו"ת דברי יציב (חו"מ סי' עט) סובר שבמקום צער בלבד פשוט שגם לר' יוסי חיי אחרים קודמים; אך רוצה להסביר את ר' יוסי לא כשמדובר על צער היחיד אלא רק כשמדובר בדין של רבים. ואלו דבריו:

וגם לפי פשטות משמעות ש"ס דילן דמשום צער קאמר אפשר דשאני צערא דרבים, עיין שבת מ"ב ע"א: "מכבין גחלת של מתכת ברה"ר בשביל שלא יזקו בה רבים..." וי"ל דה"נ בצער של רבים שייך עכ"פ לומר דחיייהם קודמין. ודו"ק היטב. ולאור זה יש מקום לחלק בין התייחסות למצוקה נפשית של יחידים לבין בעיה המעיקה באופן חמור על ציבור שלם (יישוב, וק"ו מדינה שלמה)

4. סיכום: תגובה פוסט-טראומטית ומצוקה נפשית

למעשה נראה לחלק בין מצבים שונים:

1. פגיעה ישירה בחיי אדם, כתוצאה ממתח נפשי קיצוני. דוגמה מצויה - חולי לב. ישנם יישובים שבהם לחברי הצח"י יש רשימות של תושבי היישוב שיש להם רגישויות ספציפיות כדי לדעת כיצד לטפל בהם בשעת חירום; ומן הראוי לנהוג כך בכל מקום²⁷.
2. פגיעה בחיי אדם לטווח ארוך, כתוצאה מצער ועגמת נפש. כעיקרון, מצב זה אינו מוגדר כפיקוח נפש. ומצבים מיוחדים דורשים עיון²⁸.

25. עי' שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' קמה) שממאן להסביר את שיטת ר' יוסי כעדיפות הצער על חיי עיר אחרת.
 26. מובא בספר 'ועלהו לא יבול' (ח"ב עמ' ריב) בשם מו"ר הרב רא"ם הכהן, ושמעתי ממנו שהדברים מבוססים על שיטת ר' יוסי.

27. **הערת העורך (ע. א.):** במקומות בהם הדברים מסודרים באופן כזה, נראה שאין להתיר לאדם פרטי להתקשר בשבת לחבר הנמצא במצוקה, מפני שתי סיבות: (א) לחברי הצח"י ישנו מידע מדויק לגבי מידת ההכרח לטפל בכל אחד מן התושבים, ובנסיבות אלה אין שום היתר לאדם שאין לו מידע להתיר לעצמו היתרים כלשהם מטעם "ספק פיקוח נפש". (ב) מכיון שיש לסמוך על תפקודם של צוותי הצח"י, אין היתר לאדם אחר לפעול פעולה שמן הסתם היא מיותרת. אולם כל זה - מן הסתם. ובאם יש לאותו אדם מידע ברור על מצוקתו של החבר ועל כך שאין אדם אחר המגיש לו עזרה יעילה - מותר לו להתקשר אליו בתנאים שנתבארו במאמר זה.

28. בשמירת שבת כהלכתה (פרק מא הע' ח) נכתב אין להתיר איסור תורה בסכנת אבר, למרות שיש חשש שעוגמת הנפש תגרום לקיצור ימיו של החולה. וא"כ ה"ה בנד"ד.

הערת העורך (ע. א.): בענין זה שמעתי מפיו של הראש"ל, הגר"מ אליהו שליט"א, שבסכנת אבר כזאת אכן מותר לחלל שבת גם באיסור תורה. ומסתבר שהסתמך על כך שיש ראשונים המתירים איסורי תורה גם בסכנת אבר, וצירף אותם להגדרה המורחבת של פיקוח נפש. ואין ללמוד מכאן היתר גורף יותר.

3. פגיעה מיידית בחיי אדם כתוצאה מתגובה בלתי אחראית למצב נפשי קיצוני: הן פגיעה של האדם בעצמו והן פגיעה שלו באחרים. בשני מצבים אלו, אם ישנה הערכה של חברי הצח"י שיש אנשים שכתוצאה מאירוע חבלני נמצאים תחת הגדרות אלו, ניתן לחלל שבת באיסורי תורה להצלת נפשם גם על פי שיטת הרמב"ם. מצבים נוספים בהם יש לדון - הם:

4. סכנה לתגובה פוסט-טראומטית קיצונית, עד כדי אובדן שפיות הדעת.

5. סכנה לתגובה פוסט-טראומטית מתונה יותר, העלולה להביא לאובדן היכולת לעבוד, להקים משפחה וכדו'²⁹.

6. מצוקה נפשית זמנית, בדרגות שונות של קושי³⁰.

נראה שמצבים 4-5 שנויים במחלוקת בין הפוסקים: לדעת רש"י והראב"ה הדבר יהיה מותר במצב 5, ואולי אף במצב 4. ואילו על פי שיטת הרמב"ם ברור שהדבר אסור במצב 5, ואף מצב 4 צ"ע. למעשה נראה שבמצב 4 יש מקום להתיר איסורי תורה, ובמצב 5 ניתן להתיר רק איסורי דרבנן. במצב 6 נראה שאין להתיר שום דבר שיש בו חילול שבת (במקרים של מצוקה גדולה נראה שיש להתיר 'תרי דרבנן', ואולי אף אמירה לגוי). אולם נראה שכל זה אמור במצב שאינו מצב מלחמה. ואילו במצב מתמשך של מלחמת טרור, ריבוי של תופעות כאלה ביישוב אחד עלול לפגוע ביכולת העמידה של היישוב לטווח ארוך, ויש להביא גם את השיקול הזה בחשבון.

ה. העברת מידע בשבת

1. שיחת טלפון להרגעת קרובי משפחה

הגר"ש גורן (משיב מלחמה ח"א סי' מח) דן בחייל המבקש לטלפן לבני ביתו בשבת על מנת להפיג את חרדתם, כיוון שבשיחה זו יש איסור דרבנן, וכתוצאה משיחה זו ייגרם למשפחה עונג שבת שהוא מדאורייתא. הרב גורן מתיר איסורי דרבנן למניעת חרדה, אם כי אינו מביא מקורות לדבריו, ומן הדברים משתמע שהיתר זה נאמר רק 'בחצי פה'.

חידוש זה של הרב גורן להתיר איסור דרבנן בשבת הוא בניגוד לכך שבדרך כלל מתירים איסור דרבנן ליישוב הדעת רק לחולה מסוכן, כמובא בשו"ע (או"ח שו, ט):

אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו, ודאי שרי.

והסביר המשנה ברורה (ס"ק מא) שיותר

אפילו לשכור א"י רץ שירוז כמה פרסאות בשבת להביא קרוביו במו"ש ג"כ שרי כדי שלא תיטרף דעתו עליו.

29. מקרה כזה דומה לכל היותר ל"סכנת אבר", שאינה מתירה אלא איסורי דרבנן. וכאן קשה לסמוך על היתרו של הגר"מ אליהו, שהתייחס לסכנה לעצם קיומו של האבר ולא ליכולת הנפשית להשתמש בו כראוי.

30. יתכן שאם רמת המצוקה היא נמוכה, יש לדמות אותה ל"מיחושים בעלמא", ואם רמתה גבוהה אי פגיעה זמנית ביכולת התפקוד, יש לדמותה ל"חולה שאין בו סכנה". כך או כך, אין להתיר לשם כך אפילו איסורי דרבנן. במצבים של שעת דחק גדולה ניתן להתיר 'תרי דרבנן' כגון: שיחת טלפון בנינו, ואם נגדיר מצב נפשי מסוים כ"חולה שאין בו סכנה", ניתן יהיה להתיר גם אמירה לנכרי באיסור תורה.

וכן אין מגרשין אלא אם כן הוא גט שכיב מרע דתקיף ליה עלמא (שו"ע או"ח שלט, ד). והסביר המשנ"ב (ס"ק כט) שמותר לגרש בשבת כדי שלא תיטרף דעתו עליו אם לא יעשו רצונו. ולכן מחדש הגר"ש גורן שכיוון שיש בכך משום עונג שבת, הדבר מותר.

דברי הגר"ש גורן צריכים עיון גדול, ואין להסתמך עליהם ללא שאלת רב³¹. ולמעשה נראה שיש לסמוך על סברה זו באופן פשוט יותר, כאשר מדובר ביישוב שלם הנמצא בחרדה עקב פיגוע שאירע בו, משני שיקולים: א. אם נראה לאחראים על כך שהדבר חיוני לשמירה על החוסן היישובי, וקשה מאד יהיה לתקן במוצאי שבת את הנזק שייגרם כתוצאה מדחייה של מסירת המידע (כגון: כשיש הערכה להיסטוריה המונית במהלך השבת).

ב. כאשר יש להניח שבתוך אותו ציבור נמצאים פרטים שיש להם רגישות בריאותית מיוחדת³².

2. העברת בשורות איוב בשבת

בספר חסידים (קי, מהדורת מרגליות) פסק: "אל ידבר אדם (בשבת) מאוהביו שמתו או שהן בצער, כדי שלא יצטער". ודבריו הובאו על ידי המג"א (הקדמה לסי' שז) והמשנ"ב (ס"ק ג). וקל וחומר הוא שיש איסור להעביר שמועות רעות ובשורות איוב בשבת. ועל כן כל מי שנודע לו על אירוע פח"ע צריך לנצור את פיו ולשונו³³. המקור לכך הוא המעשה בברוריה אשת ר' מאיר, שמתו שני בניה בשבת, ונמנעה מלספר לבעלה עד שיצאה השבת³⁴.

אולם אם לגורמי הביטחון ידוע על אירוע שהתרחש, ועל פי הניסיון יגיעו בשבת למקום היישוב עיתונאים ושאר אנשי תקשורת, והבשורה המרה תגיע ליעדה בשבת למרות הנסיגנות לחסום אותה - נראה שעדיף למסור את ההודעה בדרכים אחראיות על פי הנהלים ועל ידי צוותים שהוכשרו לכך, על מנת למנוע טראומה קשה מן המשפחות³⁵. ומסתבר שאם הדבר נראה הכרחי ביותר, ייתכן שיהיה מותר להשתמש לשם כך בטלפון, כאשר החיג מתבצע בשינוי³⁶.

31. באחד המקרים, החליטה משפחה מודאגת שלא להתקשר ולשאול לשלומו של בנה, תוך הסתמכות על כך שאילו היה נפגע היו מודיעים להם גם בשבת, ומאחר שלא הודיעו להם כלום, יש להניח שלא אירע לו אסון.

32. כאמור, ביישובים רבים ישנו בידי צוותי הרווחה מידע בדוק וממוקד על כך; ויש לפעול על פיו.

33. ומכאן תוכחה גלויה לתופעה קשה המצויה במקומותינו, שאנשים היודעים על אירועים חמורים אינם נוצרים את פיהם ולשונם וגורמים להשבת שמחת השבת. לעתים, מוסרי השמועות אינם מודעים כלל לכך שהשמועה עוברת באמצעותם אל אנשים שיש להם קרובי משפחה וידידים באותם מקומות, ואותם אנשים עוברים את השבת בדאגה קשה לגורל יקיריהם, מבלי שתהיה להם דרך מותרת לקבל מידע מרגיע.

34. מדרש משלי יא; ילק"ש שם.

35. הניסיון המקצועי מוכיח שתהליך היציאה מן האבל מושפע במידה רבה מן הצורה בה נמסרה ההודעה למשפחה, ולכן מושקע מאמץ רב, הן בצה"ל, הן בצוותי החירום היישוביים, והן במקומות אחרים, להכשיר כראוי את הצוותים הבאים למסור את ההודעה למשפחות הנפגעים.

36. בטכנולוגיות הקיימות כיום, מצב זה הוא "תרי דרבנן". עדיף להשתמש לשם כך בטלפון פשוט של 'בזק' שאינו 'רושם' את המספר על הצג, ואף אינו מדליק נורות (בטלפון משוכלל יותר, כמו רוב המכשירים הניידים, יש כמה איסורי דרבנן מיותרים. יש להדגיש שהנורות אינן נורות להט, והכתב שעל הצג אינו מתקיים, ולכן אין בזה איסורי תורה).

ו. סוף דבר

המאמר לא בא לפסוק הלכות כיון שיודע אני את מיעוט ערכי. ולא באתי אלא לעורר את הדיון בשאלות חמורות אלה. לשם כך צריך לנס, כפי עצת הגרשז"א, את גדולי עולם שיכריעו בסוגיות חמורות אלו. אולם חשוב לעמוד על מספר נקודות עקרוניות:

1. נראה שמוטר, ואף מצוה לחלל את השבת, כדי לשמור על יכולת העמידה של ציבור בשעת חירום מתמשכת, וכן כדי למנוע תגובות פוסט-טראומטיות חריפות (סכנה לאובדן שפיות הדעת).
 2. בגלל המורכבות של המצבים, **שום היתר איננו גורף!!!** יש להפעיל שיקול דעת על ידי האחראים על הדבר ביחס לכל מצב בנפרד. שיקול הדעת ייעשה תוך מודעות לכך שאצל יהודי שומר מצוות, המסירות לשמירת השבת היא חלק בלתי נפרד ממרכיבי החוסן הנפשי שלו. נראה שביחס לדברים אלו אין להחיל את הכלל ש"כל הזריז בפיקוח נפש הרי זה משובח", מפני שדחיית ההכרעה לשם שיקול דעת והתייעצות לא תגרום שום נזק.
 3. במקרה של הכרח להתייעץ עם אדם שאינו נמצא בקרבת מקום (רב, מנהיג ציבור, עובד קהילתי, עובד סוציאלי או פסיכולוג), עדיף להתקשר אליו בטלפון, באיסור דרבנן, מאשר להחליט על נסיעה ברכב באיסורי דאורייתא.
 4. כשיש צורך לנסוע ברכב לשם טיפול במצבים נפשיים קשים, יש לעשות כל מאמץ כדי להגיע למקום האירוע ע"י נהג גוי³⁷ (ולא כפי שמקובל בהזקקת אמבולנס, שם יש הכרח לצאת באופן מיידי מבלי להשתהות שום רגע מיותר).
- ככלל, יש להיערך לפני שבת, וליידע מראש את כל בעלי התפקידים וחברי הצוותים על נהלי העבודה והשיקולים לקבלת החלטות במקרה של אירוע המתרחש בשבת. מפאת חוסר מקום לא נכנסנו לדיון בשאלת הנסיעה בשבת כדי לסעוד מי שנפצע בפיגוע ומצבו הפיסי והנפשי קשה. ולמעשה כתבו פוסקי דורנו, שאם נראה שהדבר הכרחי ביותר או אם החולה מבקש זאת, מותר לנסוע בשבת לשם כך לבית החולים, ואף ברכב אחר³⁸; וקל וחומר שמוטר להשתמש בטלפון לשם כך.

37. י"ב מיל בדרך כלל אינו מצוי במקרים אלו. ובשעת הדחק ניתן לסמוך על שיטות הראשונים והאחרונים הסוברות שאזו איסור דרבנן: ע"י רמב"ן ספר המצוות ל"ת שכא; שו"ע הגר"א תד, ב.

38. נשמת אברהם (ח"א עמ' רכד) בשם הרה"י יהושע י. נויבירט. וע"י ילקוט יוסף (סי' שכח סעי' קח והע' טו) שנכנס לפירוט בשאלה זו.

הרב אליעזר אלטשולר

הנחיות לאירוע חירום בשבת

(מועצה דתית הר חברון)

קדושת השבת באה לידי ביטוי בין השאר, בכך שאנחנו מכינים לקראתה את כל הדרוש (נקיון הגוף, לבוש, בישול וכדו'), שנאמר: "והכינו את אשר יביאו".

דפים אלו הוכנו בעקבות ישיבות וחילופי דעות עם רבני האזור ורבנים מיש"ע; בפרט שסיכום הדברים הועלה בישיבת רבני הר חברון עם הרב דוב ליאור שליט"א, כשנעזרנו גם בהנחיות שהופצו באזורי יש"ע האחרים.

יחד עם זאת ברור שהנחיות מעשיות, נכון שיינתנו על ידי רבני היישובים המכירים ויודעים את ההיבטים המיוחדים הנוגעים ליישובם, וחשוב שכל צ"י ישתדל לגבש את דרכי פעילותו עם רב היישוב.

א. צח"א (צוות חירום אזורי)

1. במידה ונודע על אירוע חירום באחד היישובים - יכינו את עצמם אנשי הצח"א למקרה של צורך בסיוע על מנת שלא לחלל שבת שלא לצורך. הפעולה תתקיים על פי הנוהל הבא:
 2. מוקד רווחה - ייצור קשר עם צח"י ביישוב המדובר ויחליט האם יש צורך בהגעתו למקום האירוע.
 3. על פי הערכת מצב של מוקד הרווחה, תוך כדי פעילות במקום, יוחלט אם לבקש מאנשי צח"א להגיע אל מקום האירוע.
 4. מי שנתבקש להגיע, יבוא ע"י נהג גוי או ברכב שנוסע בהיתר, כמו: אמבולנס או רכב בטחון.
 5. נסיעה ברכב לבד - רק במצב של הצלת חיים (פיזית או נפשית).
 6. בגמר האירוע אין לחזור הביתה בשבת! יש לשקול חזרה על ידי נהג גוי.
- (היתר הנסיעה על ידי אמבולנס או רכב בטחון, מותנה בכך שלא תעשה שום פעולה מיוחדת עבור איש הצח"א!)

ב. צח"י (צוות חירום יישובי)

כללי

1. רכזי צח"י יישאו עליהם מכשיר ביפר/פלאפון פתוח בשבת.
2. חברי הצח"י ידאגו שמכשירי הטלפון/פלאפון בביתם יהיו זמינים וטעונים.
3. פעילות הצח"י היא חיונית, אולם יש לחלק בין פעילות תוך כדי האירוע לבין המשך הפעילות שלאחריו.
4. אין שום היתר לעבור על איסורי תורה אלא במקרים של הצלת חיי אדם!
5. אם אין אור בחדר, ואין מקום אחר לריכוז הפעילות - מותר **בשלב החירום להדליק אור "כלאחר יד"**.
6. עם זאת ישנם דברים שחז"ל אסרו לעשותם בשבת, ובמקרה חירום הם מותרים לצורך העניין, כמו כתיבה בעט שבת או ביד שמאל (או במחשב ללא הדפסה). כמו כן שימוש בטלפון, פלאפון או מערכת כריזה.
7. עטי שבת נמצאים בכל יישוב. עם זאת, הצרכים בכל יישוב הם שונים, וצריך לדאוג מראש לכך שמי

שתפקידו כרוך בכתיבה יהיה מצויד בעט מתאים.

צריך לזכור

- באופן טבעי - הלחץ גדול והפעילות חיונית, אולם בניגוד לאנשי רפואה ובטחון - פעילותינו, דרך כלל, אינה נוגעת להצלת חיים מידית לכן יש לשקול היטב לפני ביצוע פעולות הכרוכות באיסורי שבת.
- בהתקבל הודעה על כניסת מחבל (שלא יקרה ח"ו)
1. מותר להודיע על אירוע על ידי מערכת כריזה או טלפונית - על מנת שהתושבים ידעו להישאר בבתיהם ולהתנהג בהתאם. לא תינתן הוראה גורפת לכיבוי חשמל, אלא בהתאם לצורך המבצעי. ההנחיה הבסיסית - הגפת תריסים וריכוז המשפחה בחדר חשוך.
 2. מותר להתקשר על מנת לאתר מי בבית ומי לא (רישום נתונים הכרחיים יעשה רק בעט שבת או ביד שמאל).
 3. עדכון במהלך האירוע האירוע - במידה ויש חשש שאנשים יצאו מהבתים או יסכנו עצמם בדרך אחרת, מותר להתקשר ולהודיע על המשך אירוע. אין להתקשר על מנת להעביר עדכונים שוטפים, אלא אם כן יש מידע חיוני נוסף.
 4. מותר להתקשר על מנת לוודא מצבן של משפחות בסיכון מיוחד וכן לעשות את הדרוש להרגעתן.
 5. במידה וזיהה איש מקצוע (ברה"נ) מצב נפשי הגובל בסכנה ממשית - יזעיק את הגורמים המטפלים, או לחילופין ידאג בכל דרך שהנפגע יקבל טיפול נכון (כולל נסיעה).
 6. יש לענות לשיחות שמגיעות למוקד צח"י באופן ענייני ומלא. שיחות של תקשורת או סקרנים יש לדחות באדיבות (ובתקיפות) למוצאי שבת.
 7. אין כל היתר לשיתוף פעולה עם תקשורת ישראלית או זרה בשבת, בשום אופן וצורה, אפילו אינו נרשם או מוקלט. יש לדאוג שהיישוב יהיה סגור בפני התקשורת ולא יוכלו להגיע למקום האירוע.
 8. חזרה לשגרה - ברגע שניתנה הודעת חז"ש - אין יותר היתר לשום חילול שבת, ולכן יש להודיע על כך לתושבים בעל-פה, במעבר רגלי בין הבתים, ולא בטלפון. פעילות המשך - כינוסי תושבים, נוער וכדו' יתקיימו לפי הצורך, תוך שאיפה לשמור על שגרת שבת רגילה.

טיפול בפצועים

1. פצועים שמונו לבית חולים - אין לבצע רישום פצועים בשבת. אם יש צורך דחוף - רישום בעט שבת!
2. במידת האפשר יתלווה אדם בריא אל הפצוע באמבולנס, על מנת ללוות את הפצועים בבית חולים.
3. במקרה של חשש לחיי פצוע אם לא יהיה אתו קרוב משפחה - מותר לנסוע אליו.
4. במידה והמשפחה שמחוץ ליישוב מתקשרת, מותר ליידעם לאיזה בית חולים פונה הפצוע.

חללים

1. אין פינוי חללים אל מחוץ ליישוב בשבת, למעט מקרים מיוחדים. על כן יש להיערך לשמירה על החללים;
2. הודעה למשפחות - בטיפול המועצה.

לתושבים

1. כל מי שיש לו מידע שנוגע לאירוע, יתקשר וימסור זאת למוקד צח"י.
 2. במידה וחסר מי מאנשי הבית, מותר להתקשר למוקד צח"י על מנת לוודא היכן הוא נמצא (במוקד מרוכז המידע מיידיית, וזה חוסך טלפונים לכל השכנים).
 3. מי שחושש לסכנה פיזית או נפשית של אחד מבני המשפחה יתקשר למוקד צח"י ויבקש עזרה.
 4. מותר לענות לטלפון בשבת בזמן האירוע. לאחר האירוע אם מתקשרים קרובים מחוץ ליישוב, מותר לענות ולהרגיעם. אין ליזום שיחות אל מחוץ ליישוב.
 5. כל מגע עם תקשורת כלשהי בשבת - אסור.
 6. יש להימנע משמועות לא מבוססות, העלולות להיות נפוצות בגלל חוסר מידע שוטף בשבת. מה שניתן למסור - יועבר באופן מסודר על ידי צח"י!
- יהי רצון מלפני מקדש השבת שיהיו הדברים בבחינת "דרוש - וקבל שכר" ולא נבוא לידי מעשה.

הרב יגאל קמינצקי

התנהגות אזרחית בעת מלחמה בשבת

(הנחיות לתושבי חבל-עזה)

א. מבוא

- הלן מספר קביעות המשמשות כבסיס לפסיקת ההלכה:
- א. המצב הקיים הינו מצב מלחמה לכל דבר¹.
 - ב. במקומנו, העורף - על נשינו טפינו וילדינו - נחשב לחלק בלתי נפרד מכוחות המגן².
 - ג. גם ספק פקוח נפש רחוק³, הנמצא בפנינו, לקולא.

1. רמב"ם הל' מלכים פרק ה': "ואי זו היא מלחמת מצוה...עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם".
2. רמב"ם הל' מלכים פרק ז': "אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". משמע שגם מי שאינם חיילים בדווקא הם חלק מכוח המגן. וכן עירובין (מה, א): "אמר רב יהודה אמר רב: נכרים שצרו על עיירות ישראל...בעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת". ק"ו במקומו שהם באים כבר למלחמה ממש. וכן אמר אחד ממפקדי הצבא באזור שהצבא שואב את כוח לחימתו מהעובדה שחיות כאן משפחות שלמות, כולל נשים, זקנים וטף.
3. שו"ע אה"ע ד, לד בהג"ה: "וי"א דאפילו ברוב עובדי כוכבים, מפקחים עליו הגל בשבת". והגר"א במקום כתב שהדברים אמורים לא רק ב'קבוע' אלא אפילו ב'פריש'.

ד. הכרעות ציבוריות בעת מלחמה שונות הן מכל פסיקה הלכתית, ויש בהם קולות יתירות.⁴
ה. המוראל של החיילים, וכן של האזרחים תומכי הלחימה כנ"ל, הינו מרכיב חשוב בכוח הלחימה וההכרעה.⁵

ב. נפילת פצמ"רים

- א. בעת נפילת פצמ"רים חובה להודיע במערכת הכריזה פעמיים או שלוש⁶ על כניסה למרחבים מוגנים, או כל הודעה נוספת הקשורה למצב הסכנה.
- ב. אנו מניחים שכשנופלים פצמ"רים בישוב, כל אדם בר דעת נכנס למרחב מוגן הקרוב ביותר. יחד עם זאת, מכיון שקורה לא פעם שבעת נפילה, נמצאים ילדים קטנים לא מעטים בחוץ או אצל חברים, ויתכן ח"ו שילד נפגע (בע"ה שלא יהיה) כשאיש אינו יודע עליו, כל מי שבביתו ילד שאינו בר-דעת, וסביר שהוריו דואגים לו, יודיע להם על כך טלפונית.
- ג. בהמשך לסעיף הקודם, מותר להורים מודאגים להתקשר למוקד או לכל מקום אחר לוודא מה קורה עם ילדיהם.
- ד. במידה ולא ברור האם ההודעה היתה על פצמ"רים, חדירת מחבלים או כל הודעה אחרת, מותר להתקשר למוקד לוודא במה מדובר.⁷
- ה. מי שמאוד לחוץ בעת אירוע בשל חוסר ודאות וכדו' יכול להתקשר למוקד. ההתקשרות תעשה בשינוי.
- ה. כל היודע על מקום נפילת פצמ"ר (גם כזה שלא התפוצץ), יודיע על כך מיד טלפונית למוקד (זה חיוני גם ביום חול).
- ו. לאחר שחלפה הסכנה יש להודיע⁸ במערכת הכריזה פעמיים או שלוש על חזרה לשגרה.

4. הרמב"ם (הל' מלכים ת, א) פוסק: "חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשו וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים, וכן שותה יין נסד". ומסביר הכס"מ במקום: "וסובר רבנו, היינו דוקא היכא דלא שכיח ליה היתרא באותה שעה; אבל אי שכיח ליה היתרא לית ליה למישבק היתרא ולמיכל איסורא. ולכן כתב אם ירעב ולא ימצא מה יאכל. ואין כוונתו במי שהוא מסוכן מחמת רעבון, דהא פשיטא, ואפילו אינו מחלוצי צבא נמי; אלא כשתאב לאכול ולא שכיח ליה היתרא, וכמו שכתבתי. וסובר ג"כ שיקדלי דחזירי' לאו דווקא אלא ה"ה לכל איסור מאכלות". כלומר, אם נמצאים במלחמה ויודעים שיגיע אוכל בעוד זמן מסויים אלא שכרגע אין אוכל כשר מזומן, מותר לאכול עכשיו חזיר; וכן פסק הרמב"ן (דברים ו, י) בענין מלחמת מצוה. ומזה נלמד שיש לחלל שבת גם על דבר המסייע לעירנותו, ריכוז כל כוחותיו במלחמה ודבקותו במשימה של החייל.
5. עי' שמות יג, יז ומכילתא דרשב"י שם.
6. כדי למנוע מאנשים שלא שמעו במדויק את הצורך להתקשר טלפונית.
7. ספק פיקוח נפש.
8. א. אם לא נודיע על הרגעה, בפעמים הבאות אנשים יצאו החוצה גם בזמן שהם עדיין נדרשים להיות במרחבים המוגנים.
ב. למוראל של הצבור ישנו ערך מלחמתי; מה עוד שלמרבית הדעות איסור הפעלת מערכת הכריזה בשבת הוא מדרבנן.

ג. חזירת מחבלים לשוב (בע"ה שלא יהיה)

המצב בזמן זה הרבה יותר מורכב לכך:

- א. מותר להשתמש, בנוסף למערכת הכריזה, גם בטלפונים למטרות נדרשות:
 1. העברת מידע מדויק לתושבים על מיקום המחבלים וכדו'.
 2. העברת כל מידע חיוני במשך השעה בבתיים.
 3. העברת מידע ובירור לגבי אנשים הנמצאים ביישוב ואלו שמחוצה לו.
 4. מי שלחוץ מאד יכול להתקשר למוקד (בשינוי, כנ"ל).
 5. מותר בעת הצורך להעביר לצבור דיווח והודעות הרגעה טלפונית אחת לכמה זמן⁹.
 6. מותר להרים את שפופרת הטלפון בשבת כשהטלפון מצלצל¹⁰.
- ב. כל בעלי התפקידים הנדרשים לטפל באירוע (כיתת כוננות, אנשי רפואה, מכבי אש וכדו') חייבים להגיע למקום במהירות המרבית, ואם זה דורש נסיעה גם ברכב פרטי, הדבר מותר ונדרש ללא כל פקפוק.

ד. הנחיות לצח"י (צוות חירום יישובי)

- א. מותר לכל אחד מצוות צח"י שיש לו תפקיד של הצלה בעת אירוע חירום (ראש הצוות, איש הלוגיסטיקה וכדו'), לשאת מכשיר טלפון נייד פתוח בשבת.
- ב. בעת אירוע של חזרת מחבלים או כל אירוע אחר שיש בו ח"ו נפגעים (ובע"ה שלא יהיה), מותר לדווח על כך טלפונית לכל בעלי התפקידים הרלוונטיים בצח"י.
- ג. בהמשך לסעיף הקודם, מותר לטלפן ככל הנדרש לוודא את הימצאותם, מיקומם או מצבם של אנשים ביישוב.
- ד. מותר לצורך הרגעה, ליצור קשר טלפוני עם משפחות שידוע לצוות צח"י שהן נמצאות ברמת חרדה גבוהה.
- ה. גם בעת אירוע, אסור להגיע ברכב למשפחה הנמצאת במצב היסטרי, אא"כ איש מקצועי מטעם צח"י הנמצא עם המשפחה בקשר טלפוני מזהה מצב נפשי קיצוני הגובל בסכנה¹¹.
- ו. בהמשך לסעיף הקודם, כל הרישומים הנדרשים לצורך סיוע במצב של סכנה כנ"ל, יכתבו לכתחילה בעטים מיוחדים של צומ"ת. במידה ובשעת אירוע אין עטים כאלו, מותר לכתוב בעט רגיל.
- ז. לצורך כל הפעולות הנ"ל אין צורך להזדקק לגוי של שבת¹².

ה. צוותי רפואה

- א. הזעקת כוחות בעת אירוע תיעשה כדלקמן:
1. הזעקת הכוחות בשבת תעשה במהירות המרבית באופן שהדבר נעשה בחול.

9. הן מטעמי מוראל הצבור והן מטעם שהשימוש במערכת הכריזה הוא איסור דרבנן כנ"ל.

10. אנשי צח"י לא מצלצלים בשבת ללא צורך; ואם הדבר בכל זאת נעשה, כנראה יש בכך צורך בטחוני.

11. גם חשש לשיגעון נחשב לספק פקו"נ שמחללים עליו את השבת.

12. שו"ע (או"ח שכה, יב): כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות ע"י א"י וקטנים ונשים, אלא ע"י ישראלים גדולים ובני דעת.

2. על המוזעק להגיע למקום האירוע בכל דרך שהיא ובמהירות המרבית¹³ (כולל ברכב פרטי).
3. בזמן אירוע נקודתי (בע"ה שלא יהיה), רק למי שנמצא במעגל הראשון של ה"מוקפצים", מותר להגיע.
4. בזמן אירוע נרחב יותר (בע"ה שלא יהיה), כשמעגל ה"מוקפצים" כולל את כל בעלי ה'מירס', כל מי שיש לו ידע בעזרה ראשונה, גם אם אינו נמנה על בעלי ה'מירס', להגיע למקום במהירות המרבית, כולל ברכב פרטי.
5. כל אחד מבעלי ה'מירס', שנדרש להגיע לאירוע כבסעיפים הקודמים, יכול עם סיומו, לחזור לביתו באותו אופן בו הגיע, כולל ברכבו הפרטי¹⁴.

ב. בזמן אירוע, ארגון הזירה מותר בכל דרך, ובאופן הנעשה ביום חול, כגון: שימוש במגאפונים, הכנת ציוד רפואי לקבלת נפגעים, פתיחת צירי תנועה וכדו'.

ג. הטיפול בנפגעים ייעשה על פי ההנחיות הבאות:

1. הטיפול יתבצע בשבת כפי הנעשה בחול.
 2. הצטרפות לנסיעה באמבולנס המוביל פצוע, מותרת רק על פי קביעת הדרג הרפואי.
- ג. התנהגות נהגי האמבולנס:
1. הדיווח בדרך הלך, לביה"ח ולמוקד, יעשה באופן הנעשה בחול.
 2. הדיווח בדרך חזור יעשה במידת האפשר בשינוי. אם זה כרוך בקושי כל שהוא, ניתן לעשות זאת באופן הרגיל.
 3. מותר לנהגי האמבולנס ולמלווים שיצאו בהיתר, לחזור באמבולנס בשבת.
 4. כל מי שיצא ברכבו הפרטי וזקוקים לו במקומו (כגון: רופאים, אחיות וכדו'), מותר לו לחזור בשבת גם ברכבו הפרטי (ומכאן, מי שאין זקוקים לו, אסור לו לחזור ברכבו הפרטי)¹⁵.

13. שם (סעי' ב): מי שיש לו חולי של סכנה, מצוה לחלל עליו את השבת; והזריז, והרי זה משובח; והשואל, הרי זה שופך דמים.
14. בשל העובדה שאנחנו במצב מלחמה, וכל הכוחות צריכים להיות ערוכים באופן הטוב ביותר למקרה חירום נוסף ח"ו (בע"ה שלא יהיה). ואע"פ שכוחות שהגיעו מעצמם, כביכול אינם במעגל הסביר של אלו שנזדקק להם, יש לצרף את הסברא שנמצאת מכשילן לעתיד לבוא, ואע"פ שזה תלוי במחלוקת אחרונים אם פוסקים כן גם באיסורי דאורייתא, בצרור שני הטעמים יש להתיר.
15. היתר זה לא חל על בעלי 'מירס', מפני שבניגוד למקרה הקודם, של הקפצה המונית, מדובר באדם בודד, שיש לו מספיק מחליפים.